

VALORI

Grundul pe care pictăm înțelegerea lumii

Am sentimentul că, pentru societatea românească, a vorbi despre „valori“ e un soi de balmăjeală ipocrită a *political correctness*-ului occidental.

Cu scuzele de rigoare, pentru mine lucrurile stau altfel. Pentru mine, „valorile“ sunt acele lucruri din capul nostru care fac să merite să te scoli din pat dimineața. Care fac să te duci la slujbă cu un pic mai mult în gând decât așteptarea zilei de salariu. Și care, atât în viața noastră profesională, cât și în cea privată, fac să merite să trăim. Nu-s un bâzdâc scornit de filozofi, ci o realitate cotidiană, atât de adânc încorporată în ființa noastră, încât nici nu o mai putem conștientiza, cum nu ne putem da seama de bătăile inimii decât în momentul nefericit când aceasta clachează. Aidoma, nu ne putem da seama de omniprezența valorilor în viețile noastre decât în momente de răscruce, atunci când ele ne sunt puse la încercare.

Asta le deosebește de simplele nevoi. Avem nevoie, ca să trăim, de aer respirabil, de apă potabilă, de hrană, de un anume confort termic. Am putea adăuga: de dragoste, de înțelegere, de credință... Nimeni nu știe unde se oprește lista. Pentru unii e mai lungă, pentru alții, mai scurtă. Însă toți alergăm după satisfacerea nevoilor noastre. Când dăm greș, intrăm în panică. Când reușim, ne liniștim.

Altfel stau lucrurile cu valorile. Momentele de răspântie, când suntem puși la încercarea amară a eșecului, aduc cu sine mai degrabă neliniști decât temeri și frustrări. E bine ce mi-am dorit? Chiar asta merită să încerc să obțin?

Valorile implică nu numai nevoi. Implică credințe. Alegeri.

Nu poți alege dacă ai sau nu nevoie de o anumită cantitate de lichid ca să existe. Dar dacă acel lichid va fi apă de la robinet, apă plată

îmbuteliată, apă minerală, suc, fresh de fructe, bere indigenă, bere de import, vin ș.a.m.d. e o chestiune de opțiune. Și până și o astfel de trivială alegere e angrenată într-o vastă rețea de conexiuni: ce știi despre produsele între care urmează să te decizi, cât îți pasă de propria satisfacție gustativă sau de propria sănătate, cât de „ecologist“ ești, cât de mult ești preocupat de ceea ce afirmi, pentru ceilalți, prin ceea ce bei, ce părere ai despre consumul de alcool și multe, multe altele.

Valorile sunt grundul pe care pictăm înțelegerea lumii în care trăim și ne proiectăm cursul vieții noastre prin ea. Acum mai bine de șapte decenii, unul dintre oamenii de cultură cu o largă deschidere de orizont din România, Tudor Vianu, scriind un compact tratat de teorie a valorilor, pornea de la întrebarea, legitimă pentru un filozof, privitoare la natura acestora. Sunt ele subiective, identificându-se cu modul particular al fiecăruia de a-și gestiona propriile nevoi? Sau sunt, dimpotrivă, obiective, rezidând în calitățile intrinseci ale obiectului căruia îi atribuim valoare – apa de robinet, îmbuteliată, sucul, vinul ș.cl.?

Răspunsul solomonic al filozofului, pe care eu îl consider de mare actualitate, a fost: nici una, nici alta (sau, într-un anume sens, ambele). Valorile sunt înrădăcinate, indiscutabil, în nevoile particulare ale fiecăruia. Pe de altă parte însă, devin valori doar acele nevoi despre care cel care le resimte crede că sunt legitime pentru oricare alt semen. Iar aceștia îi împărtășesc, într-o măsură mai mică sau mai mare, punctul de vedere. Cu alte cuvinte, lumea valorilor reprezintă saltul de la „eu“ la „noi“. Nu putem vorbi despre valori decât în orizontul împărtășirii intersubiective.

Însă, din păcate, așa cum intuia deja filozoful român, într-o vreme în care nu se auzise încă de 9 septembrie, nici de *Charlie*, dar se prefigurau la orizont norii celui de-al Doilea Război Mondial, abia de aici încep problemele. Cine este acest „noi“ către care aspiră orice instituție a valorilor?

Permiteți-mi să fac, din motive euristice, un viraj într-o zonă pe care, altminteri, am dezavuat-o ca având o influență nefastă asupra educației din România: cea a politicianului.

Prăbușirea comunismului a însemnat o enormă speranță pentru cei ale căror nevoi se articula într-o valoare fundamentală: libertatea. S-ar zice că orice om vrea să fie stăpânul propriului destin și să nu fie constrâns să-și trăiască viața după cum vor alții – partidul, Conducătorul

Iubit, Dumnezeu sau cine-o fi. Pe de altă parte însă, omul este unul dintre puținele animale a cărui viață se desfășoară într-un mediu construit aproape în totalitate de către semenii săi. Alte specii prosperă sau mor după cum e secetă sau ploaie, sau după cât de puternici sau de slabi sunt dușmanii naturali. Omul, în schimb, depinde de oameni. El are nevoie, din partea semenilor, de o altă valoare fundamentală: siguranța. Libertatea, ca proiect valoric, înseamnă construcția unei societăți – acel „noi“ de care vorbeam anterior – în care să ți se dea, pe cât posibil, șansele de a realiza tot ce ești în stare, inclusiv să-ți frângi gâtul. Acestui *vivere pericolosamente* i se contrapune, inevitabil, un proiect alternativ, căruia i se raliază, spre oroarea unora, mulți nostalgici ai comunismului, în care frângerea gâtului nu e o opțiune. Este o viziune deopotrivă la fel de legitimă și la fel de discutabilă.

Pentru că, dacă mergi un pas mai departe, îți dai seama că fiecare „noi“ reunește oameni foarte diferiți, care adesea cu greu ar putea sta la taclale unii cu alții la o halbă de bere. Între adepții libertății se găsesc, de pildă, și cei care-și doresc să nu fie puse frâie priceperii și hărniciei lor și cei care se consideră în drept să-și exercite măiestria în a minți, a înșela, a fura. La urma urmei, care e diferența? Niște prăpădite de legi? Tot așa cum, între adepții siguranței vieții, figurează deopotrivă năpăstuiții sortii, ghinioniștii din naștere și leneșii și profitorii cronici.

Ca să tragi linii de demarcație între susținătorii fiecărei valori tot ce poți face este să introduci în ecuație și alte valori, în raport cu care membrii fiecărui „noi“ se situează diferit: cinstea, legalitatea, îndrăzneala, tenacitatea și multe altele.

E a doua mare intuiție de regăsit la Tudor Vianu. Valorile nu ies niciodată singure la promenadă. Ele sunt, prin natura lor, constelate. Iar fiecare „noi“ care validează o valoare – un cuvânt, o noțiune – definește conținutul acesteia după cum ea antrenează sau nu și alte valori considerate înrudite.

Ce are de făcut educația formală, sistemul de învățământ, în această privință? Unii, mai ales în statele posttotalitare, spun că școala ar trebui să-și asume deschis misiunea de a schimba tabla de valori în raport cu schimbarea regimului politic, de la dictatură la democrație. Alții, mai ales din democrațiile consolidate, obiectează că ingerința statului, prin promovarea unui anumit set de valori, riscă să devină un instrument de îndoctrinare.

Nu știu cine are dreptate. Eu, unul, în ciuda opțiunii personale, nu mă simt tentat să joc rolul de apologet al libertății, în contrapartidă față de nevoia de siguranță.

Dar există, cred, și aici o soluție solomonică, onestă și întemeiată. Învățământul formal se poate abține de la propaganda valorică, dar nu are dreptul să se abstragă de la datoria de a-i învăța pe copii că, în ultimă instanță, tabla valorilor e o chestiune de alegere și că, atunci când alegi, e bine să știi cum și de ce o faci și care vor fi consecințele. Pe scurt, să-i învețe, pe cât posibil, discernământul.

Ce noțiune demodată!

LITERATURĂ ȘI VALORI

Mândrie și cecitate

Luati un epitet de esență tare (de genul „halucinant“, „stupefiant“, „incredibil“ etc.), alăturați-i unul – două nume de politicieni și dați o căutare pe Google.

Am făcut experimentul cu „devastator“. Merită! Am găsit „atac devastator“, „declarații devastatoare“, „efecte d...“, „analiză d...“ și multe, multe altele. Până și „cutremur devastator“, numai că nu era în zona Vrancei, ci în PSD.

Mă întreb cum a ajuns să se instaleze adjectivita asta aproape pretutindeni în presa românească. Oare așa li se spune „titriștilor“ că e bine să procedeze? Nu se gândește nimeni că e o insultă perpetuă la adresa cititorilor sau telespectatorilor, care poate ar vrea și ei să aprecieze, cu umilele lor resurse intelectuale, cine cât de devastat a fost în urma faptelor relatate?

Nu știu dacă adjectivita care bolborosește până și în cea mai ternă știre e o meteahnă datorată politicilor editoriale averse de audiență – dacă e așa, strategia e ineptă – sau ziariștilor care vor să se achite de îndatoririle de serviciu cum cred ei că i-ar plăcea patronului, trăgând cu ochiul la ce fac vecinii. Încerc doar să identific resursele de care dispun.

În liceu am fost recidivist la olimpiadele de română. În clasa a IX-a am luat chiar premiul întâi, cu coroniță, pe țară. *Il capo di tutti capi*. Era fain la faza finală. Mergeai în tabără o săptămână, întâlneai colegi din toate colțurile țării, descopereai locuri noi. Era, cum se zice în

teoria valorilor, dezirabil. Și ca să obții ceva de dorit, mai trebuie să și înveți cum.

Deja într-a XI-a prinsesem rețeta. În esență, succesul depindea de arta epitetului. La olimpiadă, nu ți se cereau doar cunoștințe, ci și calități personale, cam nebuloase, dar nu indescifrabile. Creativitate, pe de o parte, și pasiune, pe de cealaltă parte. Epitetul, în special cel valorizant – i se mai spune, cred, și „apreciativ“ – era instrumentul ideal. Mai ales dacă îl trăgeai puțin, nu prea mult, către metaforă. Cu el colorai și încălzeai textul, orice ai fi avut, sau nu, de spus.

În clasa a XI-a am ajuns în finală la Târgu-Mureș. O experiență grozavă. Am avut de făcut o compunere liberă pornind de la versul „Carte frumoasă, cinste cui te-a scris“, cu care se deschide *Ex libris* de Arghezi. M-am răzbunat pe tirania epitetului. Am scris de la coadă spre cap, pornind de la ultimul vers al poeziei: „Tu nu răspunzi la nicio întrebare.“ Am scris despre neputințele, suferințele, despre dilemele cărții – fără să știu că peste ani mă voi alătura unei alte *Dileme*. Pentru performanța mea săracă în adjective și dubioasă ca mesaj am primit 12 puncte din 20 și un soi de mențiune de consolare.

„Halucinant“, „stupefiant“, „incredibil“, „devastator“ ș.a.m.d. nu fac parte din lexicul curent al orelor de matematică, de fizică, de biologie. Se află, în general, dincolo de perimetrul vocabularului școlar. Avem, în schimb, o venerabilă tradiție a epitetului de esență tare, hiperbolic, încuibată în orele de română.

„Luceafărul poeziei românești“, „poetul nepereche“, „a adus o contribuție inestimabilă la ...“, „descrie cu o deosebită măiestrie artistică ...“. Cuvintele sunt altele, mecanismul același: declarația de mândrie în orb.

Avem o proliferare endemică a declarațiilor despre *valoarea* scrierilor studiate. Deși e problematic să le cerem unor adolescenți, adesea cu o cultură literară precară, judecați de valoare estetică. N-are nimic, de aia există *copy-paste*. În schimb, ignorăm sistematic *valorile* care prind contur în universul acestor scrieri, puse sub lupă sau sub semn de întrebare, asmuțite una împotriva celeilalte, aureolate sau repudiate.

Pardon, greșesc! Dacă e vorba, de pildă, despre *Mănăstirea Argeșului*, punem imediat pe tapet chestiunea jertfei pentru un ideal și apăsăm pe pedală până ce textul devine, practic, ilizibil: să fie clar, aici e vorba despre condiția artistului! Îmi aduc aminte cum, la o dezbatere,

o profesoară încerca să explice, cu mult patos, că Manole se jertfește pe sine, pentru că e dispus să renunțe la lucrul său cel mai de preț: soția.

Dar *Lacul* lui Eminescu? Vă mai aduceți aminte, poate, de acea poezie în care reveria așteptatei întâlniri amoroase, sub vraja naturii, duce în final către singurătate, suferință și suspine? Aici, evident, nu e vorba nicicum despre valori. Să-l uităm pe apostolul Pavel, cu a sa zicere „Dacă dragoste nu e, nimic nu e”. I-o fi plăcut lui Marin Preda, din motive stilistice. La *Lacul* ne uităm la epitete. La aliterații. La „eul liric”.

Într-unul dintre excelentele articole din *Contributors*, Oana Moraru observa că abordarea la limba și literatura română este excesiv de formală. Așa e. Pilonul lingvistic rămâne, în continuare, identificarea și analiza diverselor categorii și structuri gramaticale. Iar literatura este privită ca meșteșug al cuvintelor.

Din eforturile de a construi o nouă programă de limba română pentru liceu am rămas cu o singură satisfacție majoră. Clasa a IX-a, în care se studiază teme literare. Am purtat zeci de ore de discuții, cu cei din grupul de lucru și cu mulți alții, ca să ne decidem care ar fi temele cele mai importante pentru adolescenții pe care îi pregătim ca să-i catapultăm în „viață”. Alegerea finală – din câte îmi amintesc, „jocul/joacă”, „familia”, „școala”, „lumi fantastice”, „aventura”, „dragostea”, „scene din viața de ieri și de azi”, „modele”, „confruntări etice și civice” sau cam așa ceva – rămâne amendabilă. Am întâlnit însă după aceea profesori fericiți de cum reacționau elevii la această „breșă”. Alții, în schimb, au găsit de cuviință să transforme programa într-un nou prilej de prelegeri docte, despre tema X în literatura română sau, și mai eclatant, în cea universală.

Că ne place sau nu, iubirea, ca și priceperea de a te juca, curajul de a-ți asuma riscurile necunoscutului, deprinderea de a merge la școală, putința de a-ți înțelege părinții, tăria de a lua o decizie etică sau civică, disponibilitatea de a-ți călăuzi imaginația spre alte tărâmurii, flerul istoric, înțelepciunea în a-ți alege modele de urmat – toate acestea se învață. Mai devreme, mai târziu, niciodată prea târziu. Și e păcat să dăm la o parte fabulosul ghid al căilor de acces către valorile noastre cardinale pe care îl reprezintă literatura.

Suntem, pe scurt, senzitivi la instrumentarea literaturii pentru a statua valorile colectivității, consensul comunitar pentru care simțim o permanentă stringență, dar suferim de cecitate tocmai în zona valorilor

existențiale, după care tânjesc adolescenții. Iar dacă n-o fac, dăm din umeri. Ce treabă are școala aici? Să-și rezolve problemele la dirigentie, deși poate ar fi mai de folos niște meditații la mate.

VALOARE ADĂUGATĂ

Masterate de unșul p ainii ŝi doctorate de m anuitul periutei de dinți

C ativa ani dup a '90, dac a, prin str ain at i fiind, auzeam pe cineva vorbind rom nește, m a strecuram pe trotuarul de vizavi, ca s a evit o conversație de tipul „Ești din București? Din ce sector?  l știi pe Vasile?”.

De atunci încolo am tot dat, pe toate meridianele, de români de ai noștri, v nz tori prin magazine, ospătari, recepționeri, taximetriști. De regulă se bucură s a te audă vorbindu-le limba ŝi au învățat s a își arate simpatia în forme manierate, dup a caz:  ți oferă un sfat pentru cumpărături, ceva fain din meniu, o cameră pentru fumători, un rabat la bacșiș. Ŝi, ca bonus, dacă ești dispus, o partidă de conversație. E în orice caz mult mai bine decât traversatul străzii.

Eram la Roma, într-o pizzerie de cartier, unde ne-a servit, cum s-a  nt mplat de at tea ori, o rom nc . Ne-a povestit c a venea din Argeș ŝi terminase studiile economice la T rgoviște. Negăsind de lucru, se hot r se s a plece în Italia, s a pună un ban deoparte, ca s a revină apoi în țară, s a-și caute din nou un job. Av nd, de data asta, cu ce înfrunta așteptarea.

N-o s a știi niciodată dacă ŝi-a îndeplinit dorința. C nd  mi aduc aminte de povestioara asta aud însă îndată, din ceafă, vocea moralistului de serviciu: p i da, d-aia bagă statul român banii în studiile ăstora, ca s-o facă dup-aia pe chelnerii peste hotare.

Lumea se pl nge c a ne pleacă tinerii din țară. Pentru c a nu-și găsesc, în România, o slujbă pe măsura pregătirii lor, care să-i satisfacă, măcar profesional, dacă nu financiar. Moralistul de serviciu zice: asta facem noi cu educația din România, vindem iluzii! Pregătim niște tineri pentru niște lucruri de care nimeni nu are nevoie. Iar iluziile nasc frustrări ŝi frustrările antrenează decizii aberante ŝi aberațiile, în cele din urmă, se plătesc.

P n  la un punct, argumentul e corect. L-am mai auzit de multe ori. Prima oară, într-o formă radicală, acum mai bine de trei decenii,

de la un profesor inteligent și cinic de la Școala generală Breaza-Centru, care încerca să mă convingă că noi, cadrele didactice, nenorocim viețile copiilor, creându-le niște așteptări și niște nevoi pe care ei nu și le vor putea satisface niciodată, condamnați să rămână prizonieri ai lumii gogoliene a orășelului natal. Și el avea, în felul lui, dreptate. Voi fi schilodit, poate, și eu niște copii, încercând să le insuflu dragostea de frumos, acolo unde ce-i aștepta în viață numai frumos nu era. Doar că, dacă după '90, anul speranțelor nebune, lucrurile s-au schimbat mult mai anevoios și mai contorsionat decât ar fi prezis chiar și cei mai sumbri pesimiști, asta s-a datorat și faptului că mulți dintre tinerii noștri erau bine antrenați, pe cont propriu sau în mediul școlar profund viciat, să se descurce în Kakania în care și-au trăit adolescența sau copilăria.

Moralistul de serviciu zice, pe o mie de voci: prea mulți studenți într-o țară prăpădită ca România. Cifrele zic altceva: abia acum tindem să intrăm și noi, comparativ, în normalitate. Comparativ, evident, cu celelalte țări din UE. Ba chiar politicile UE propun – Orizont 2020 ș.cl. – creșterea în continuare a numărului de studenți, raportat la populația fiecărei țări membre.

Poate că UE greșește, luând de bun ceea ce se crede, că nivelul statistic al educației formale reprezintă, ca și consumul de unt, de pastă de dinți sau de detergent pe cap de locuitor, un indice al gradului de civilizație. Poate UE nu știe că România este *altfel*, că aici untul e în continuare un lux, că de pasta de dinți o sumedenie de români nu s-au atins în viața lor, iar spălatul rufelor se face pentru mulți mai bine cu leșie.

Corporațiile vor mai puțini studenți. Ar prefera, în schimb, mai multe postliceale, cel mai degrabă în parteneriat. Organizațiile studentești cer și ele, aparent paradoxal, o mai mare selectivitate la admitere (adică: mai puțini studenți). E rezonabil. E păcat să împarți resursele disponibile pentru studii și apoi piața muncii cu „cei care vin”. Mulți profesori universitari își doresc același lucru. Unii, pentru că resimt uzura pe care o aduc cu ei cohortele studentești apăsând pe cap de cadru didactic. Alții, din ceea ce ei consideră a fi motive de etică profesională. Cantitatea pare a fi, ineluctabil, contrariul calității: cu cât mai mulți, cu atât mai slab pregătiți.

În filigran transpare adesea o mai veche bătălie ideologică. Mai întâi să rezolvăm chestiunea untului, a săpunului și a pastei de dinți, zic unii, și după-ai să masificăm studiile universitare. Altminteri, producem doar

impostură, mimetism steril, falsitate. Pentru alții, consumul de unt sau obișnuința spălatului pe dinți trece prin educație. Amarnic caraghioslâc: să ai masterate de unsul feliei de pâine și doctorate în mânuitul periutei.

Se bat, din nou și din nou, adepții teoriei „dezvoltării organice“, ai criticii „formelor fără fond“, cu cei ai „legii sincronismului“, apologeții teoriei „stimulării prin simulare“.

Ca în orice bătălie ideologică, nimeni nu are aprioric dreptate. Cu o singură observație, totuși. E greu de imaginat ce s-ar fi întâmplat cu biata noastră Românie, mereu aspirantă, de la începutul modernității, la o condiție mai înaltă decât cea avută de fapt, dacă ar fi ales calea maioreșciană și nu pe cea lovinesciană. Cu toate nefericirile sincronismului nostru bovaric recent – de aproape două secole încoace.

Dintre opoziții masificării studiilor academice, oripilați de consecințele acesteia, mă opresc în final asupra unei singure categorii, cea mai interesantă dintre toate: profesorii înșiși. Pentru ei, a spune „nu mai vrem atâția studenți“ înseamnă, în condițiile actuale, a-și risca pâinea cea de toate zilele. Trebuie să existe o motivație foarte puternică ca să genereze o atare atitudine.

Am identificat-o, mai înainte, drept etică profesională. Pentru unii oameni e important să simtă că-și fac treaba bine și cu folos. Și ei se simt umiliți de ceea ce (li) se întâmplă. Pentru ei, reperul fundamental a fost și rămâne nivelul pe care ar trebui să îl atingă un absolvent – al unui curs sau al unui program de studii. Or, adesea, ținând cont de „materialul clientului“, ei descoperă că aspirația lor devine misiune imposibilă.

Altfel spus, suntem puși în situația de a ne regândi radical etica profesională. De a ne modifica etaloanele. Standardele cu care ne-am obișnuit devenit, unul după altul, caduce. Putem pune altceva în loc?

În termeni de business, se cheamă „valoare adăugată“. Uităm punctul terminus pe care ni l-am propus. Ne concentrăm, în schimb, pe diferența dintre input și output. Pe distanța dintre studentul de la „intrare“ și cel de la „ieșire“. Lăsând, pe cât se poate, mânia incriminatorie deoparte.

Mai cred că, dacă acest principiu de etică profesională ar fi aplicat pe întregul parcurs al învățării, de la clasa pregătitoare începând, am ajunge și noi, universitarii, să ne simțim mai în largul nostru. Și mai la locul nostru. Să nu fim obligați să predăm spălatul pe dinți.